

OSUDY HISTORICKEJ KNIŽNICE V KAŠTIELI BETLIAR

Odborné spracovanie a stav vedeckého bádania

Katarína Takácsová

Jedinečné knižné zbierky zo 16. a 17. storočia, sústredené v sídlach šľachtických rodín na hradoch, zámkoch a kaštieľoch skoro na celom Slovensku, svedčia o participácii slovenskej knižnej kultúry v kontexte uhorských a rakúskych šľachtických knižníc. Tieto knižné zbierky predstavujú dôstojný vklad Slovenska do pokladnice knižnej kultúry v Európe.¹

Mnohé rodové knižnice na území Slovenska mali pohnutý až dramatický osud. Ich bohatý fond bol skonfiškovaný, stal sa súčasťou zvozov alebo bol rozkradnutý či dokonca fyzicky zničený. Tejto neblahej ceste sa historická knižnica kaštieľa Betliar našťastie vymyká. Podľa predpokladov sa jej fond zachoval úplne, a to dokonca vo svojom autentickom prostredí. Dnes patrí do zbierkového fondu Slovenského národného múzea – Múzea Betliar. Fond knižnice sa so svojim obsahom takmer 15 000 kníh zaraďuje medzi významné rodové knižnice uhorských rodov. Podľa stavu hornouhorských šľachtických knižníc na konci 19. storočia možno knižnicu v Betliari – po knižnici Antona Apponyiho v Oponiciach a Alberta Zaya v Uhrovci, ktoré majú približne 25 000 zväzkov – považovať za tretiu najväčšiu.² Pôvodne bolo knižníc takéhoto typu oveľa viac, ale vplyvom vojnových udalostí a neskôr aj výrazných spoločenských zmien sa z nich zachovali len torzá.³ Andrásyovská knižnica je umiestnená v renesančno-barokovom kaštieli Betliar, ktorý múzeum spravuje spolu s hradom Krásna Hôrka a mauzóleom v Krásnohorskom Podhradí. Všetky tri historické objekty patrili významnému rodu Andrásy.

Andrásyovci a Kaštieľ Betliar

Andrásyovci boli šľachtickým rodom pochádzajúcim zo Sedmohradska, ktorý bol s oblasťou Gemera spojený od druhej polovice 16. storočia. Vlastnil tu viaceré majetky

¹ Projekt výstavy „Modrá krv, tlačiarenská čerň – šľachtické knižnice 1500 – 1800.“ Dostupné na internete http://www.snk.sk/swift_data/source/NBU/Peto/web_vystava.pdf [cit 2009-02-12]

² LÖRINČIKOVÁ, Silvia. Zberateľstvo Andrásyovcov v expozíciách SNM. In *Pamiatky a múzeá*. Roč. 1/2010, s. 16.

³ KLIMEKOVÁ, Agáta. Historická knižnica múzea Betliar. In SABOV, Peter a kol. *Spríevodca po historických knižniciach na Slovensku. I. zv.* Martin : Slovenská národná knižnica Martin, 2001. ISBN 80-89023-10-X, s. 10.

a panstvá.⁴ V rokoch 1695 – 1696 sa rod rozvetvil na dve vetvy: staršiu betliarsku a mladšiu dlholúcku (monockú). Grófsky titul získal pre svoj rod Karol (I.) Andrásy v roku 1780 (z betliarskej vety rodu). Andrásyovci svojou prezieravou politikou a vhodnými sobášmi rozširovali svoj majetok nielen na Gemeri, ale i v ďalších regiónoch. V 19. storočí sa radili medzi priemyselných magnátov Uhorska. Svoje politické a hospodárske pozície si udržali až do roku 1918, hospodárske až do roku 1945.

Kaštieľ Betliar sa začiatkom 18. storočia stal sídlom betliarskej vetvy rodu Andrásyovcov. Takmer nepretržite bol v ich vlastníctve až do roku 1945, s výnimkou niekoľkých rokov v 19. storočí, keď ho od Imricha Andrásyho získali Nádasdyovci, ktorý Betliarsky kaštieľ potom predali Pálffyovcom a neskôr Grovestinsovcom. Rodový majetok aj s jeho sídlom získal späť gróf Emanuel (I.) Andrásy (1821 – 1891), s ktorého menom sa spája posledná veľká prestavba v rokoch 1881 – 1886, keď kaštieľ získal dnešný vzhľad.⁵

Po prvej svetovej vojne prevzala kaštieľ spolu so zariadením a aj s celým areálom do svojej správy Československá republika. Konfiškáciou nariadením SNR č. 104/45 a dekrétom prezidenta republiky č. 108/1945 v prospech štátu sa v roku 1945 dostáva pod správu Národnej kultúrnej komisie pre Slovensko, neskôr Povereníctva školstva, vied a umení. V 50. rokoch 20. storočia bol kaštieľ Betliar sprístupnený verejnosti. V kaštieli sa zachovali interiéry s pôvodným zariadením bez väčších zmien, vrátane fondu knižnice (ale bez archiválií).

Štatút štátneho kultúrneho majetku, ako organizácii pre ochranu významných a umeleckých diel, vydal pre **Múzeum Betliar** jeho zriaďovateľ, Okresný národný výbor v Rožňave v roku 1960. Pod dozorom dr. Zdenka Gardavského prebiehal v rokoch 1975 - 1977 stavebno-archeologický a podrobný architektonicko-historický výskum kaštieľa. Stavebné úpravy a obnova objektov prebiehali v rokoch 1982 – 1986. Rozhodnutím vlády SR z 15. marca 1985 bol celý areál kaštieľa aj s prírodným parkom vyhlásený za národnú kultúrnu pamiatku. Delimitačným protokolom z roku 1990 prebralo **Múzeum Betliar** spod Okresného národného výboru v Rožňave Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky.⁶ Slovenské pamiatkové orgány a Okresný národný výbor ako zriaďovateľ schválili v zmysle Zámeru pamiatkových úprav obnovu celého komplexu kaštieľa. Rekonštrukcia, ktorej

⁴ Viac v príspevku: LÖRINČÍKOVÁ, Silvia. *Sídla šľachtického rodu Andrásyovcov*, rukopis. Príspevok odznel na konferencii *Šľachtické knižnice – pramene, stav spracovania a východiská výskumu*, 3. 12. 2012 Prešov, Prešovská univerzita v Prešove.

⁵ MACHAJDÍKOVÁ, Elena. *Sprievodca po archíve Slovenského národného múzea*. Bratislava : Slovenské národné múzeum, 2008. ISBN 978-80-8060-237-6, s. 77-78.

⁶ Dňa 1. januára 1983 sa podľa úpravy MK SSR mení názov na **Múzeum Betliar**, pozn. autora (Archív SNM – pobočka **Múzeum Betliar**).

k napredovaniu pomohol aj titul národnej kultúrnej pamiatky, pokračovala aj v rokoch 1989 – 1994. Prírodný park kaštieľa bol roku 1977 zapísaný do Zoznamu historických záhrad krajín sveta, ktorý zostavil Medzinárodný výbor pre historické záhrady ICOMOS/IFLA.⁷ Pri príležitosti Medzinárodného dňa múzeí bola 21. mája 1994 slávnostne sprístupnená obnovená expozícia kaštieľa.⁸ Za celkovú pamiatkovú obnovu expozície pod názvom „Bytová kultúra šľachty 18. a 19. storočia“ bola udelená prestížna cena EUROPA NOSTRA.⁹ Od 1. júla 1996 sa múzeum aj so všetkými svojimi expozíciami a zbierkovými predmetmi stalo súčasťou Slovenského národného múzea so sídlom v Bratislave.

Za zakladateľa rodovej knižnice v Betliari sa považuje **gróf Leopold Andrásy** (1767 - 1824) – osvietenec a odborník v oblasti baníctva a hutníctva. Gróf bol rozhladeným cestovateľom, numizmatikom, obhajcom voltairizmu, členom slobodomurárskeho hnutia. Jeho vzťah k vede, histórii a krásnemu umeniu sa stal základom vášnivého zberateľstva. S jeho menom sa spája významná prestavba kaštieľa a jeho okolia realizovaná v rokoch 1792 – 1796. Podľa niektorých autorov začali knižnicu budovať v 17. storočí už jeho predkovia na hrade Krásna Hôrka. Prvé roky jej existencie úzko súvisia s knižnicou Gemerského evanjelického a. v. seniorátu v Štítniku, ktorá bola uložená v štítnickom kostole, kde ju spravoval farár. Seniorát uvažoval o využití knižnice pre miestne obyvateľstvo, preto Leopold navrhol, že prevezme seniorátnu knižnicu a bude ju spravovať popri svojej ako verejnú prostredníctvom plateného knihovníka. Na účely knižnice dal preto postaviť klasicistickú budovu kruhového pôdorysu zariadenú skriňami a regálmi – **rotundu**, ktorá je postavená na ľavej strane Krivého potoka pri vchode do areálu anglického parku. Knižnica bola slávnostne otvorená 26. júna 1816.¹⁰ Slúžila pre potreby rodiny, na výchovu detí a využívali ju aj bádatelia Gemersko-malohontskej učenej spoločnosti. Z publikácie dr. Güntherovej – Mayerovej sa dozvedáme, že bola bohatým zdrojom gemersko-malohontskej vedeckej spoločnosti „*Erudita societas Kishontensis*“, z ktorej členov vynikal najmä farár z Gemera Ladislav Bartolomeides.¹¹ Spolu so svojím správcom veľkostatku, Antonom Szathmárom,

⁷ GYÖRGY, Tibor. *Kaštieľ Betliar, národná kultúrna pamiatka*. SNM – Múzeum Betliar, 2004. ISBN 80-8060-160-7, s. 15.

⁸ MACHAJDÍKOVÁ, Elena. *Spríevodca po archíve Slovenského národného múzea*. Bratislava : Slovenské národné múzeum, 2008. ISBN 978-80-8060-237-6, s. 38, 77-78.

⁹ Múzeum bolo nominované aj v súťaži Múzeum roka 1994. In LÖRINČIKOVÁ, Silvia. *Zberateľstvo Andrášiovcov v expozíciách SNM*. In *Pamiatky a múzeá*. Roč. 1/2010.

¹⁰ LÖRINČIKOVÁ, Silvia. *Zberateľstvo Andrášiovcov v expozíciách SNM*. In *Pamiatky a múzeá*. Roč. 1/2010, s. 15-16.

¹¹ GÜNTHEROVÁ - MAYEROVÁ, Alžbeta. *Štátny kaštieľ Betliar a jeho okolie*. Bratislava : Štátne telovýchovné nakladateľstvo, pobočka Bratislava, 1954. 24 s.

pravidelne dopĺňal knižnicu o knižné novinky vychádzajúce nielen v Uhorsku, ale aj ostatných častiach Európy. Knižnica mala už začiatkom 19. storočia niekoľko tisíc zväzkov.¹²

V archíve betliarskej vetvy rodu sa zachoval **pôvodný 45-stranový katalóg** historickej knižnice z roku **1816**, nachádzajúci sa Štátnom archíve v Levoči.¹³ Knihy boli pôvodne rozdelené do 15 skupín podľa odborov, pričom najfrekventovanejšou bola história a geografia – 110 kusov, diela viedenských autorov a vydaní viedenskej krajinskej bibliotéky – 98 kusov, v menšom zastúpení právo, filozofia, medicína, metalurgia, ekonómia, politika, matematika, romantická literatúra, mágia, gramatika, slovníky, lexikóny, kalendáre a ročenky. Precízne vedený katalóg obsahuje údaje o autorovi, umiestnení v rámci knižnice a v rámci police, údaje o výpožičkách a podobne. V čase svojho založenia obsahovala knižnica 565 zväzkov.¹⁴ Andrásyovci darovali najvzácnejšiu časť svojej historickej knižnice Széchényiho knižnici v Budapešti. Betliar sa mal stať sídlom gemerskej knižnice, pretože gróf Andrásy sľúbil postaviť knižničnú budovu s tým, že potom aj svoju knižnicu aj svoju prírodovednú a numizmatickú zbierku včlení do tejto knižnice s verejným poslaním.

Po roku 1909 bol fond historickej knižnice prostredníctvom grófa Gejzu Andrásyho premiestnený do centrálného priestoru druhého poschodia kaštieľa, na miesto dovtedajšej obrazárne.¹⁵ Odvtedy je súčasťou expozície kaštieľa Betliar. Pri poslednej prestavbe kaštieľa bola miestnosť účelovo prestavaná pre potreby knižnice. Jednu tretinu plochy stropu zaberá sklená plocha, ktorá dáva miestnosti prirodzené osvetlenie. Ostatná časť je pokrytá 12 bočnými, iluzívne maľovanými kazetami. Bočné steny sú po celej ploche kryté vysokými 26 knihovníckymi skriňami z dubového dreva v novobarokovom slohu. Knihy sú uložené v označených regáloch, ktoré majú ukotvenie pre špeciálny prenosný rebrík, ktorý majú odborní pracovníci múzea neustále k dispozícii. Nakoľko je manipulácia s ním náročná, jeho obsluha si vyžaduje koordináciu pomocného personálu. Skrine sú označené sprava doľava číselne a jednotlivé regály abecedne. Raz ročne, počas odborných prednášok v rámci aktivity múzea s názvom Jeseň v historickej knižnici, majú návštevníci kaštieľa možnosť vstúpiť do

¹² KLIMEKOVÁ, Agáta. Historická knižnica múzea Betliar. In In SABOV, Peter a kol. *Spríevodca po historických knižniciach na Slovensku. I. zv.* Martin : Slovenská národná knižnica Martin, 2001. ISBN 80-89023-10-X, s. 85-89.

¹³ Catalogus Hoch Gräflich Leopold Andrásycher Bibliothek zu Betlér. MV SR, Štátny archív v Levoči, fond A – B, krab. č. 44, fasc. 149. Katalóg je súčasťou dokumentov nespracovaného betliarskeho archívneho fondu Andrásyovcov, v ktorom majú odborní pracovníci SNM-Múzea Betliar možnosť bádať.

¹⁴ LÖRINČÍKOVÁ, Silvia. Zberateľstvo Andrášiovcov v expozíciách SNM. In *Pamiatky a múzeá*. Roč. 1/2010, s. 15-16.

¹⁵ LÖRINČÍKOVÁ, Silvia. Zberateľstvo Andrášiovcov v expozíciách SNM. In *Pamiatky a múzeá*. Roč. 1/2010, s. 15-16.

priestorov knižnice. Ostatnú časť roka je možný iba pohľad od prehliadkovej trasy vedúcej kaštieľom.

V knižnici dominuje veľká sedacia súprava z 2. pol. 19. storočia (eklektický historizmus) pochádzajúca zo strednej Európy. Drevené časti sú z orechového a dubového dreva, bohaté rezbované. Potiahnutá je modrým hodvábnym plyšom s plastickým, veľkoraportným dezénom. Veľký neorenesančný stôl pochádza z 2. pol. 19. storočia z Uhorska. Uprostred stolovej dosky sa nachádza intarzia dvoch popravčích mečov. Z ďalšieho nábytku je pozoruhodný: odkladací, rohový, jednoducho rezbovaný stolík z polovice 19. storočia, odkladacia knižnica a leštený etažér z 2. pol. 19. storočia, odkladací, zasúvací štvordielny historizujúci stolík z 2. pol. 19. storočia. Stolová doska je intarzovaná motívom šachovnice. Zaujímavý je dámsky písací stôl z 2. pol. 19. storočia z dielni na území Slovenska. Je robený rámkovou šachovnicovou intarziou s motívom vtáčika na vetvičke.

Vzácný je zemepisný a hviezdársky glóbus zo 17. storočia, strieborná stolová písacia súprava a svietniky. Nad dverami je umiestnená séria obrazov s výjavmi z revolučných rokov 1848 a 1849 od maďarského maliara Alajosa Szerémiho, ktoré pochádzajú z roku 1893. Obraz nad dverami z pilierovej predsiene znázorňuje „Zloženie zbrane pri Világoši 13. 8. 1849“, nad dverami do rokokového salóna „Prechod Görgeyho vojsk cez Šturec 26. 1. 1849“, nad dverami do ružového salóna „Jazdecká bitka pri Szolnoku 5. 3. 1849“ a nad dverami do korunovačného salóna „Görgeyho tábor pri Komárne“. V pozadí na podstavci je busta Marca Tullia Ciceróna, presláveného rímskeho mysliteľa a rečníka, vyhotovená neznámym stredo európskym sochárom 2. pol. 18. storočia z hruškového dreva (1780 – 1785).¹⁶

Odborné spracovanie fondu

Pokus o zistenie rozsahu fondu historickej knižnice bol zrealizovaný v roku 1947, kedy na pokyn orgánov kultúry spracovala vedúca výkonného aparátu Národnej kultúrnej komisie,¹⁷ **dr. Oľga Wagnerová**, inventár andrássyovskej knižnice. Súpis bol vyhotovený formou fyzického inventárneho súpisu a predstavuje **abecedný katalóg** podľa autorov alebo názvov pri anonymných dielach. Obsahuje 12 664 knižných jednotiek.¹⁸ Uvádza údaje ako meno autora, názov diela resp. incipit, miesto (v pôvodnom prepise) a dátum vydania (formou dnešného úzu), formu zachovania (rukopis, atď.), zložkovanie, výnimočne aj osobitosti

¹⁶ GYÖRGY, Tibor. *Kaštieľ Betliar, národná kultúrna pamiatka*. SNM – Múzeum Betliar, 2004. 36 s. ISBN 80-8060-160-7.

¹⁷ Národná kultúrna komisia bola pamiatkovým orgánom, ktorého hlavnou úlohou bola správa skonfiškovaných pamiatkových objektov.

¹⁸ GYÖRGY, Tibor. *Pasportizačná správa o historickej knižnici kaštieľa v Betliari*. Múzeum Betliar, december 1986, 4 s.

a počet zväzkov. Za každým údajom je uvedené inventárne číslo exemplára. Súpis je písaný na stroji a abecedne rozdelený. Je dostupný na nahliadnutie na Oddelení dokumentácie, histórie a výstavnej činnosti a aj dnes sa používa pri styku s bádateľmi. V roku 2013 bol pre potreby bádateľov daný do digitálnej podoby.

V roku 1971 sa začalo so spracovaním fondu knižnice podľa smerníc pre správu zbierok v múzeách a galériách.¹⁹ Jeho spracovaním bol poverený **ThDr. doc. Gejza Erdélyi** (nar. 1937, Oborín). V roku 1958 absolvoval teológiu na Komenského univerzite v Prahe. V cirkvi pôsobí od roku 1960, najprv vykonával funkciu tlačového referenta, neskôr sa stal kazateľom. Popri zamestnaní sa zúčastnil postgraduálneho štúdia v Berlíne a vo Wittembergu. V Prahe študoval dejiny architektúry a umenia (od roku 1973). Promoval dizertačnou prácou na Komenského univerzite pod názvom *Vplyv reformácie na cirkevnú architektúru*.²⁰ Dnes pôsobí ako emeritný biskup reformovanej cirkvi. Spolu so svojou pracovníčkou Alžbetou Ullmanovou, rod. Balázsovou, spracoval jednotlivé zväzky na úrovni základnej evidencie formou **katalogizačných lístkov** klasického formátu. Informácie na katalogizačných lístkoch obsahujú údaje ako meno autora, názov diela, miesto a dátum vydania tlače, počet strán a niekedy aj stručnú anotáciu diela (s údajmi o jazyku, členení knihy a iné). Po každom zázname nasleduje prírostkové číslo. Touto formou sú spracované knižné jednotky od prírostkového čísla 1 – 3 843.²¹ Spracovávanie informácií do podoby katalogizačných lístkov bolo zdĺhavé a málo efektívne, následkom čoho bolo upustenie od tohto spôsobu a prechod k spracovávaní údajov do prírostkových kníh.

V súvislosti s legislatívnymi nariadeniami sa v roku **1972** začalo so spracovávaním týchto katalogizačných lístkov do podoby **prírostkových kníh**. Záznamy z katalogizačných lístkov prepisovala Alžbeta Ullmanová (do prírostkového čísla 4 900) a po nej pokračovala pracovníčka múzea z oddelenia dokumentácie, Viera Vavreková. Do roku **1983** je v štyroch prírostkových knihách (register muzeálnej evidencie č. R 5, R 10, R 11, R 13)²² zapísaných 14 164 zväzkov kníh a časopisov. V prírostkovej knihe R 12 (Vavreková, 3. december 1980) je spracovaný vyčlenený podfond gymnaziálnych ročeniek, ktorý obsahuje 1 537 knižných

¹⁹ KLIMEKOVÁ, Agáta. Historická knižnica múzea Betliar. In *Knižnice a informácie*, Roč. 32, 2000, č. 6, s. 223-225. Dostupné na internete <http://194.160.178.68/snk/ki/062000/d1.html>, [cit 2009-02-12]

²⁰ Porovnaj informácie dostupné na internete <http://www.etf.cuni.cz/sbornik-75-let/erdelyi.html>

²¹ Bývalý riaditeľ múzea, Tibor György, vo svojej Pasportizačnej správe o historickej knižnici z roku 1986 uvádza, že pri spracovaní fondu boli sledované posesorské a používateľské údaje. Pracovník, ktorý počas 12-tich rokov spracovával fond, odišiel z múzea. Údaje zanechal v poznámkach, v ktorých sú vyznačené všetky druhy exlibrisov, rukopisné vlastnícke záznamy, poznámky na margo a pod. Tieto poznámky však k dispozícii nemáme.

²² R 5 – 21. september 1972, prírostkové č. 1 – 4025; R 10 – 30. január 1979, prírostkové č. 4026 – 8000; R 11 – 10. jún 1980, prírostkové č. 8001 – 11925; R 13 – 1. december 1982, prírostkové č. 11926 – 14179.

jednotiek (1 zväzok obsahuje 5 až 10 ročeníek). Ide o výročné správy štátnych gymnázií a štátnych učiteľských akadémií z rokov 1850, 1944 – 1950 v Rožňave, Košiciach, Banskej Bystrici, či v Bratislave.²³ Správy sú napísané najčastejšie v maďarskom, nemeckom, ale aj v slovenskom, českom, poľskom a ruskom jazyku.

V prírastkovej knihe R 14 (Vavreková, 21. február 1983) sú spracované knihy po roku 1900, v počte 434 knižných jednotiek. Ostatné knižné zväzky vydané po roku 1900, uložené v centrálnej časti kaštieľa, tzv. Svetlíku, neboli do prírastkových kníh zapísané, neboli očíslované prírastkovým číslom, ani opečiakované a nie sú teda vykazované. Ide najmä o knihy používané a nakupované poslednými Andrassyovcami, ktoré kaštieľ obývali. Bohato zastúpené sú tu cestopisné publikácie, detské knihy a učebnice, kalendáre, ale aj časopisy najmä nemeckej a anglickej, ale aj slovenskej proveniencie. Tieto knihy odrážajú okruh ich záujmov ako bol napr. šport, lov či cestovanie.

Osobitný podfond historickej knižnice kaštieľa Betliar tvoria historické tlače. Iba ich malá časť bola zaznamenaná a vykazovaná vo fonde knižnice. V prírastkovej knihe R 38 (Lenka Bischof, 25. máj 2011) je zapísaných 32 záznamov spracovaných časopisov. V roku 2013 boli preskúmané všetky časopisy pochádzajúce z fondu knižnice (Katarína Takácsová) a dôjde k ich prvostupňovému spracovaniu v systéme ESEZ 4G.

V rubrikatúre prírastkových kníh sú zaznamenané okrem základných údajov ako sú poradové číslo, meno autora, názov diela, miesto a dátum vydania aj dátum zápisu, druh literatúry (či ide o technickú, náučnú, krásnu literatúru a iné) a jazyk diela. Dôležitým údajom je miesto uloženia knižnej jednotky, t. j. údaj o regáloch a policiach, ktorý je ale uvedený iba pri malom počte knižných jednotiek. Veľkým nedostatkom týchto zoznamov je okrem neúhľadného písma hlavne obsahová stránka. Údaje sú neúplné, napr. názov diela je uvedený ako „Die Geschichten der ...“, alebo niekde nie sú roky uvedené vôbec, čoho dôvodom bolo pravdepodobne nedostatočné vzdelanie spracovávateľov (ktorým boli známe iba dátumy písané arabskými a rímskymi číslicami) a v neposlednom rade mohlo spôsobiť vznik chybných údajov aj opisovanie nedostatočných údajov z katalogizačných kariet.

V rámci cezhraničného projektu s Nemeckom začala v 90. rokoch 20. storočia odborná pracovníčka Slovenskej národnej knižnice v Martine, **PhDr. Agáta Klimeková, PhD.** (dnes

²³ Mestá v abecednom poradí: Bánovce nad Bebravou, Banská Bystrica, Banská Štiavnica, Bratislava, Brezno, Čadca, Dobšiná, Dolný Kubín, Dunajská Streda, Galanta, Humenné, Havlíčkovy Brod, Hlohovec, Humenné, Kežmarok, Kláštor pod Znievom, Komárno, Košice, Kráľovský Chlmec, Levoča, Levice, Liptovský sv. Mikuláš, Lučenec, Malacky, Michalovce, Modra, Myjava, Nitra, Nové Mesto nad Váhom, Nové Zámky, Piešťany, Poprad, Prešov, Prievidza, Prjašev, Púchov, Rimavská Sobota, Rožňava, Ružomberok, Sabinov, Skalica, Sobrance, Spišská kapitula, Spišská Nová Ves, Stará Ľubovňa, Sv. Jur, Šafárikovo, Šahy, Šurany, Tisovec, Topoľčany, Trebišov, Trenčín, Trnava, Trstená, Turčianske Teplice, Turčiansky sv. Martin, Zlaté Moravce, Žilina.

oddelenie Národnej bibliografie), skúmať germaniká pochádzajúce z Historickej knižnice kaštieľa Betliar. Neskôr začala spracovávať fond knižnice v programe ISIS. Výstup z tohto programu sa v múzeu nezachoval. Výsledkom jej bádania boli štúdie v domácich, ale aj zahraničných periodikách a zborníkoch.²⁴

Ako doklad o nadobudnutí zbierkových predmetov umiestnených v expozícii kaštieľa Betliar slúži Výmer podľa nariadenia č. 104/1946 Sb. SNR spoločne so zápisnicou z 13. júna 1945. Vzhľadom na to, že tlače a rukopisy sú súčasťou zbierkového fondu SNM-Múzea Betliar, aj napriek snahe evidovať ich na základe knižničného zákona, sú v súlade s §8 a §10 zákona č. 206/2009 Z. z. o múzeách a galériách a o ochrane predmetov kultúrnej hodnoty spracovávané v elektronickom systéme evidencie zbierkových predmetov ESEZ 1. a 2. stupňa podľa interného metodického pokynu SNM – MBT č. 3/2009 so znením Historická knižnica – spracovanie kníh ako zbierkových predmetov v programe **ESEZ 4G**.²⁵ K dnešnému dňu bolo v tomto elektronickom systéme odborne spracovaných 8 535 knižných jednotiek prvostupňovo a 111 druhostupňovo. Záznamy sú spracovávané fyzickým výskumom historickej tlače, ktorého úroveň zabezpečili viaceré školenia a diskusie poskytnuté dr. Domenovou a vykonávajú ho výlučne odborní pracovníci múzea. Tlače sa popisujú z historického originálu zväzkov (nie opisovaním starých údajov) a systematicky sa vytvára ich fotografická dokumentácia.

Skladba fondu

K najvzácnejším knihám patria inkunábuly, ktorých je zatiaľ v knižnici doložených 5 kusov. Všetky sú písané v latinskom jazyku a pochádzajú z rokov 1486 – 1499.²⁶ Väčšinou sú náboženského charakteru, jeden exemplár je z odboru medicíny. K dnešnému dňu boli identifikované a v systéme ESEZ 4G druhostupňovo spracované desiatky postinkunábul predovšetkým nemeckej, v menšej miere talianskej, francúzskej a anglickej proveniencie.²⁷

²⁴ KLIMEKOVÁ, Agáta. Historická knižnica múzea Betliar. In *Knižnice a informácie*, Roč. 32, 2000, č. 6, s. 223-225. SABOV, Peter. Súborný katalóg SNK – Historická knižnica Múzea Betliar. In SABOV, Peter a kol. *Spríevodca po historických knižniciach na Slovensku. I. zv.* Martin : Slovenská národná knižnica Martin, 2001. ISBN 80-89023-10-X, s. 85-89. Historisches Bibliothek des Museums Betliar. In *Handbuch deutscher historischer Buchbestende in Europa*, zv. 4, Hildesheim Zürich, New York : Olms-Weidmann, 2000, s. 157-160.

²⁵ Viac v príspevku: BISCHOF, Lenka. Historická knižnica v kaštieli Betliar – stav a metodika spracovania, rukopis. Príspevok odznel na konferencii *Šľachtické knižnice – pramene, stav spracovania a východiská výskumu*, 3. 12. 2012 Prešov, Prešovská univerzita v Prešove.

²⁶ Viac v príspevku: TAKÁCSOVÁ, Katarína. Inkunábuly v zbierkach SNM. Múzea Betliar. In *Z knižnej kultúry východného Slovenska II.* Ed. Marcela Domenová. Prešov : Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2011. ISBN 978-80-85734-88-1, s. 7-23.

²⁷ BISCHOF, Lenka. Postinkunábuly v zbierkach SNM. Múzea Betliar. In *Z knižnej kultúry východného Slovenska II.* Ed. Marcela Domenová. Prešov : Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2011. ISBN 978-80-85734-88-1, s. 25.

Patria k nim diela z oblasti prírodných vied, medicíny, histórie, teológie, práva a vojenstva. Autormi diel z tohto obdobia sú napr. Albertus Magnus, Aristoteles, Cicero Magnus Tullius, Albrecht Dürer, Desiderius Erasmus Rotterdamus a iní.

Časová skladba fondu je nasledovná: 15. storočie – 5 zväzkov, 16. storočie – 261 zväzkov, 17. storočie – 731 zväzkov, 18. storočie – 6 720 zväzkov, 19. storočie – 5 599 zväzkov, ostatné sú z 1. polovice 20. storočia. Táto štruktúra vychádza zo zoznamov prírastkových kníh a zahŕňa iba knihy, ktoré sú v nej zaznamenané.

Jazyková skladba fondu je rôznorodá, knihy sú napísané vo viac ako 10-tich jazykoch. Najviac zväzkov je písaných v nemeckom, latinskom, maďarskom a neskôr aj anglickom jazyku. Zastúpenie slovacikálnych tlačí, či už jazykových, autorských alebo územných je sporadické (tvoria ich latinské tlače z Akademických tlačiarní v Trnave a Košiciach).²⁸

Obsahová skladba fondu je rozmanitá. Z doby Leopolda Andrásyho je to literatúra prírodovedná, historická, technická a lekárska. Postupne sa na rozširovaní fondu podieľali aj ostatní členovia a potomkovia rody Andrásy a podľa svojho záujmu obohacovali jej skladbu o diela filozofické, právnické, cestopisy, encyklopédie, beletriu a iné.²⁹ A tak v Andrásyho knižnici popri rukopisných knihách z čias Mateja Korvína, dizertáciách z trnavskej univerzity, dielach Mateja Bela a iných autorov sa vynímala európska osvietenská literatúra, ktorá pozmenila charakter knižnice. Filozofické smery sú zastúpené antickou filozofiou, klasickou filozofiou 19. storočia až po nemeckú filozofickú školu 19. storočia.

Veľkú časť fondu tvoria diela z oblasti dejín. Nájdeme tu monografické vydania dejín takmer všetkých európskych štátov, najviac dejín Uhorska, Francúzska, Nemecka, ale aj Dánska, Švédska, Nórska, Anglicka, Rumunska dokonca aj Severnej a Strednej Ameriky a Japonska. Skladba fondu svedčí aj o zvýšenom záujme členov rodiny o dejiny francúzskych revolúcií a napoleonských vojen. Väčšina týchto diel je v nemeckom, francúzskom a maďarskom jazyku a pochádzajú z 18. a 19. storočia.

Členovia rodu Andrásyovcov boli aj vášnivými cestovateľmi a poľovníkmi, o čom svedčia nielen početné trofeje v múzeu ale aj cestopisy z 18. a 19. storočia a vzácne mapy. Emanuel Andrásy bol dokonca aj autorom cestopisu známeho ako „Utazás Kelet Indiákon, Ceylon, Jáva, Khína, Benghal. Pest, 1853“, ktorý sa v roku 2008 dostal aj do reprintu. Obrazová dokumentácia, ktorá knihu ilustruje, je dielom samotného grófa.

²⁸ KLIMEKOVÁ, Agáta. Historická knižnica múzea Betliar. In SABOV, Peter a kol. *Spríevodca po historických knižniciach na Slovensku. I. zv.* Martin : Slovenská národná knižnica Martin, 2001. ISBN 80-89023-10-X, s. 85-89.

²⁹ KLIMEKOVÁ, Agáta. Historická knižnica múzea Betliar. In *Knižnice a informácie*, Roč. 32, 2000, č. 6, s. 223-225. Dostupné na internete <http://194.160.178.68/snk/ki/062000/d1.html> [cit 2009-02-12]

Záujem zakladateľa knižnice Leopolda Andrásyho o hospodárstvo a vedu dokumentujú početné diela z oblasti poľnohospodárstva, metalurgie, mineralógie, chémie, ale aj stavitel'stva, architektúry, numizmatiky, výtvarného umenia a hudby. Pozornosť bola venovaná aj svetovej literatúre, čo dokladá bohatá zbierka diel krásnej literatúry. Zastúpené sú diela klasikov svetovej literatúry počnúc 17. a končiac 19. storočím. Prevažuje nemecká literatúra, medzi nimi diela J. W. Goetheho, Fr. Schillera, G. H. Klopstocka, H. Kleista, C. M. Wielanda a iné, nájdeme tu však aj diela H. de Balzaca, W. Shakespeara, M. S. Cervantesa, Fr. Petrarca ale aj maďarskú klasickú literatúru, napr. diela Móra Jókaiho.³⁰ Vo fonde je zastúpená aj literatúra určená deťom, ktorá je doložená až do začiatku 20. storočia.

Zaujímavosťou fondu sú aj kalendáre zo 17. – 19. storočia, ako napr.: Curieuser Geschichtskalender der Röm. Keyser und Ertz-Hertzen Tübingen 1699; Calendarium Tyrnaviense anni 1685; Calendarium chrono- et metro-rytmicum, Viennae 1689 a iné. Archív Slovenského národného múzea pripravuje monotematickú výstavu kalendárov zachovaných vo fonde Slovenského národného múzea, ktorého dôležitú súčasť budú tvoriť aj kalendáre z knižničného fondu Betliara a Krásnej Hôrky. Pri tejto príležitosti pristúpime k podrobnému odbornému spracovaniu podfondu kalendárov našej knižnice.

Tematicky zaujímavú časť fondu knižnice tvoria kompletne ročníky, ale aj jednotliviny novín a časopisov z 18. a 19. storočia. Ide hlavne o nemecké, maďarské, francúzske a anglické noviny a časopisy odborného a náučno-populárneho charakteru, ktoré svedčia o vysokej vzdelanostnej úrovni, rozhl'adenosti členov rodu a záujem o novinky v oblasti poľnohospodárstva, ekonomiky, priemyslu ale aj cestovania, módy, umenia, kultúry a literatúry. Sú to napr. tituly: londýnsky The Illustrated London News, The Tatler, budapeštiansky Vasárnapi Ujság, trnavský Vadászlap, viedenské Wiener Salonblatt, Wiener Zeitschrift für Kunst, Magazin für Kunst und Literatur, parížske L'art et la mode, L'illustration ale aj jednotliviny z Košíc, Rimavskej Bane, Düsseldorfu, Stuttgartu, Madridu, Moskvy, Kanady, či Los Angeles.

Fotoalbumy a voľné fotografie posledných majiteľov rodu Andrásyovcov nachádzajúce sa v priestoroch historickej knižnice sú v súčasnosti odborne spracovávané. Z fondu knižnice boli vyčlenené, zaradené do fondu zbierkových predmetov, pripravený je metodický pokyn na ich odborné spracovanie a budú spracované v systéme ESEZ 4G. Patrí k nim 19 rodinných fotoalbumov, dokladajúc ich život a záujmy posledných generácií

³⁰ KLIMEKOVÁ, Agáta. Historická knižnica múzea Betliar. In SABOV, Peter a kol. *Spríevodca po historických knižniciach na Slovensku. I. zv.* Martin : Slovenská národná knižnica Martin, 2001. ISBN 80-89023-10-X, s. 85-89.

Andrássyovcov, ktorý kaštieľ obývali. Ide prevažne o fotografie ateliérové, vizitkové a kabinetné formáty spríbuznených rodov, resp. rodov vyššej šľachty, ale aj fotografie vyhotovené amatérskym fotoaparátom, zachytávajúce cestovateľské a voľnočasové aktivity rodiny alebo architektonické a prírodné pamiatky okolia. Do tohto fondu sú zaradené aj fotoalbumy a fotografie z fondu hradu Krásna Hôrka.

Vo fonde sa eviduje aj 26 rukopisných pamiatok z obdobia 17. – 19. storočia. Doposiaľ neboli odborné spracované. K fondu historickej knižnice však nepatria archiválie. V zmysle prípisu NKK č. 1710/1951 bol archív Andrássyovcov odovzdaný Pôdohospodárskemu archívu v Bratislave. Prebraté boli dokumenty z „rodinného“ a hospodárskeho archívu na hrade a hospodárskeho archívu mladšieho pôvodu v rotunde pri kaštieli. Dnes sú dokumenty patriace do pôvodného fondu rodu Andrássyovcov uložené v Štátnom archíve v Levoči.³¹

Knižný fond aj na hrade Krásna Hôrka

Okrem historickej knižnice kaštieľa Betliar eviduje SNM – MBT knižný **fond aj na hrade Krásna Hôrka**. Fond je uložený v expozícii Františkino múzea a v hradnom depozitári a obsahuje 527 zväzkov kníh prevažne z 18. – 20. storočia. Fond kníh Františkino múzea tvoril súčasť súkromnej knižnice Františky Hablavcovej, manželky Dionýza Andrássyho. Je spracovaný v Prírastkovom zozname kníh R 39 (1. október 1981)³² a popisuje 332 knižných jednotiek, zvyšok tvoria knižné jednotky uložené v depozitári (od prírastkového čísla 333 – 527, t. j. 195 knižných jednotiek). Fond tvoria knihy, noviny, časopisy, kalendáre, fotoalbumy. Nakoľko v dôsledku požiaru na hrade v marci 2012 boli všetky zbierkové predmety vrátane kníh evakuované, manipulácia s fondom sa využila na jeho spracovanie v systéme ESEZ 4G a v roku 2013 by sa mali všetky knihy pochádzajúce z fondu hradu spracované.³³

Záver

Napriek viacerým pokusom o odborné spracovanie fondu historickej knižnice v Betliari považujem fond tejto knižnice za ucelene nespracovaný. Práca s bádateľmi je náročná a vyžaduje si dlhšiu prípravu. Najčastejšie sa kniha vyhľadá v zoznamoch dr. Wagnerovej a jej lokalizácia sa doplní z prírastkových kníh (jednotlivé zväzky sú usporiadané v stave, ako

³¹ Na základe dokumentov z Archívu SNM – pobočky Múzeu Betliar, nespracovaný fond (zápisnice).

³² Zapísala Viera Vavreková.

³³ Do apríla 2013 bolo spracovaných 156 prvostupňových záznamov.

ich nechali poslední Andrásyovci, resp. ich knihovník, podľa vecných skupín a prírastkové knihy toto usporiadanie nerešpektujú). Zabezpečí sa manipulačný pracovník z dielne (alebo dvaja), ktorý podľa inštrukcií odborného pracovníka nastaví posuvný rebrík k správne mu regálu a až potom sa môže prístup k jej dohľadaniu.

Spracovanie v systéme ESEZ 4G je formou plnohodnotného odborného spracovania s možnosťou bohatého poznámkového aparátu (čo neumožňovali ani katalogizačné karty ani úzka rubrikatúra prírastkových kníh). Nezodpovedá však knižničným požiadavkám a vygenerovanie hľadaných údajov ako napr. exlibris, possessor, atď., uvedených v systéme ESEZ 4G iba v poznámke, znemožňuje ucelenejší výskum tlačí uložených v tejto knižnici a zhodnotenie kvality jeho fondu v systéme ostatných knižníc na Slovensku a v zahraničí. Získanie údajov do tohto elektronického systému si však vyžaduje dostatočný čas a nie jedného odborného pracovníka.

Od roku 2009 – 2011 sa systematickým spracovávaním kníh zaoberali tri odborné pracovníčky múzea, ktoré mali možnosť tento fond spracovávať. Okrem toho však vykonávali aj inú odbornú činnosť (spracovanie zbierkových predmetov, scenár aj inštalovanie sezónnych aj krátkodobých výstav, múzejná pedagogika, archivovanie dokumentov a registratúra, lektorovanie, styk s návštevníkmi a iné). Od roku 2012 ostali v múzeu už iba dve odborné pracovníčky schopné s fondom pracovať a dôsledkom vplyvu a následkov ničivého požiaru sa v minulom roku knižnici venovala minimálna pozornosť. Preto v nasledujúcich rokoch múzea je „osud“ zväzkov v historickej knižnici stabilný, ale prístup bádateľov k jeho fondu naďalej nedostatočný. Oddelenie histórie, zbierok a výstavnej činnosti umožňuje prístup do fondu knižnice každý pracovný deň od 9.00 do 14.00 hod. pre vopred ohlásených bádateľov. Nakoľko je priestor historickej knižnice súčasťou expozície múzea, bádatelia majú možnosť skúmať historické tlače v kancelárii oddelenia (kopírovanie, plnofarebné skenovanie, fotografovanie).

Zoznam bibliografických odkazov

Pramene

Archív SNM – pobočka Múzeum Betliar
MV SR, Štátny archív v Levoči

Literatúra

BISCHOF, Lenka. *Historická knižnica v kaštieli Betliar – stav a metodika spracovania*, rukopis.

- BISCHOF, Lenka. Postinkunábuly v zbierkach SNM. Múzea Betliar. In *Z knižnej kultúry východného Slovenska II*. Ed. Marcela Domenová. Prešov : Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2011. ISBN 978-80-85734-88-1, s. 24-50.
- GÜNTHEROVÁ – MAYEROVÁ, Alžbeta. *Štátny kaštieľ Betliar a jeho okolie*. Bratislava : Štátne telovýchovné nakladateľstvo, pobočka Bratislava, 1954. 24 s.
- GYÖRGY, Tibor. *Kaštieľ Betliar, národná kultúrna pamiatka*. SNM – Múzeum Betliar, 2004. 36 s. ISBN 80-8060-160-7.
- GYÖRGY, Tibor. *Pasportizačná správa o historickej knižnici kaštieľa v Betliari*. Múzeum Betliar, december 1986, 4 s.
- Historisches Bibliothek des Museums Betliar*. In *Handbuch deutscher historischer Buchbestende in Europa*, zv. 4, Hildesheim Zürich, New York : Olms-Weidmann, 2000, s. 157-160.
- Ilustrované dejiny starožitností : základná príručka pre milovníkov a zberateľov starožitností*. Bratislava : INA, 1997 ISBN 80-8053-048-3, s. 592-609.
- KLIMEKOVÁ, Agáta. Historická knižnica múzea Betliar. In SABOV, Peter a kol. *Spríevodca po historických knižniciach na Slovensku*. I. zv. Martin : Slovenská národná knižnica Martin, 2001. ISBN 80-89023-10-X, s. 85-89.
- Lektorský text expozície kaštieľa „Bytová kultúra šľachty v 18. a 19. storočí.“ Ed. György, Tibor, Lörinčíková, Silvia, SNM – Múzeum Betliar, 2000, 69 s. + príl. 1 s.
- LÖRINČIKOVÁ, Silvia. *Sídla šľachtického rodu Andrásyovcov*, rukopis.
- LÖRINČIKOVÁ, Silvia. Zberateľstvo Andrásiovcov v expozíciách SNM. In *Pamiatky a múzeá*. Roč. 1/2010, s. 12-18.
- MACHAJDÍKOVÁ, Elena. *Spríevodca po archíve Slovenského národného múzea*. Bratislava : Slovenské národné múzeum, 2008. ISBN 978-80-8060-237-6, s. 77-78.
- PASIAR, Štefan. *Dejiny knižníc na Slovensku*. Bratislava : SPN, 1977. 476 s.
- TAKÁCSOVÁ, Katarína. Inkunábuly v zbierkach SNM. Múzea Betliar. In *Z knižnej kultúry východného Slovenska II*. Ed. Marcela Domenová. Prešov: Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2011. ISBN 978-80-85734-88-1, s. 7-23.

On-line zdroje

- Geza Erdelyi. Dostupné na internete: <http://www.etf.cuni.cz/sbornik-75-let/erdelyi.html>
- KLIMEKOVÁ, Agáta. Historická knižnica múzea Betliar. In *Knižnice a informácie*, Roč. 32, 2000, č. 6, s. 223-225. Dostupné na internete: <http://194.160.178.68/snk/ki/062000/d1.html>, [cit 2009-02-12]
- Projekt výstavy „Modrá krv, tlačiarenská čerň – šľachtické knižnice 1500 – 1800.“ Dostupné na internete: http://www.snk.sk/swift_data/source/NBU/Peto/web_vystava.pdf [cit 2009-02-12]

Kaštieľ Betliar v správe Slovenského národného múzea, foto: Pavol Horváth

barón Štefan (I.) Andrássy (okolo 1650 – 1720)
autor fotografie: Egon Gottl

gróf Leopold Andrássy (1767 – 1824)
autor fotografie: Egon Gottl

Pohľad do kaštieľnej knižnice, autor fotografie: Pavol Horváth

System označovania polic a regálov, autor fotografie: Pavol Horváth

Fotoalbum s iniciálami grófa Gejzu Andrásyho,
fond SNM-Múzea Betliar, inv. č. 1953/1738, foto: autorka

Summary

Destinies of the historical library in Betliar mansion: Professional processing and state of scientific research

Fund of historical library of the Slovak national museum – Betliar museum is situated in the Betliar mansion, and based on the assumptions is preserved the way it was left by its creators and last owners, members of the noble family Andrásy. Count Leopold Andrásy (1767 – 1824) is considered the founder of library (containing about 15 000 book units). The first catalogue of the historical library dates back to 1816 (565 volumes). The first attempt to determine the fund was carried out in 1947 (by Oľga Wágnerová, 12 664 book units). Since 1971 started the processing in form of catalogue cards, later in form of marginal books (in years 1972 – 1983, 14 164 prints). Nowadays, the fund is processed by means of an electronic evidence system of collection items - ESEZ 4G. Besides the mentioned fund, the museum also administers the collection of historical books stored in the Krásna Hôrka castle (personal book collection of Františka Andrásy and prints, together 527 pieces).

Mgr. Lucia Marcinková